LIBRI
www.libridergi.org
Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi
Journal of Book Notices, Reviews and Translations

SAYI V (2019)

K. ÜNLÜSOY, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)*. Ankara 2015. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 354 sayfa. ISBN: 9789751631572

Ufuk Ali KAFTANLI

OPEN ACCESS JOURNALS

Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımlarını, eleştirileri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımları, eleştiriler ve çeviriler derginin web sitesinde (libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Sayı V: Ocak-Aralık 2019) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır. Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni: U. A. Kaftanlı, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar).* Yazar: K. Ünlüsoy, *Libri* V (2019) 15-27.

Geliş Tarihi: 30.12.2018 | Kabul Tarihi: 09.01.2019
Elektronik Yayın Tarihi: 17.01.2019

Editörya: Phaselis Research Project
www.libridergi.org

LIBRI

Geliş Tarihi: 30.12.2018
Kabul Tarihi: 09.01.2019
Elektronik Yayın Tarihi: 17.01.2019

Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi
www.libridergi.org
LIBRI V (2019) 15-27

K. ÜNLÜSOY, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)*. Ankara 2015. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 354 sayfa. ISBN: 9789751631572

Ufuk Ali KAFTANLI*

İslâm İmparatorluğu'nun idaresini, Hz. Muhammed (571-632)'in vefat etmesi sonrasında devralmış Hulefâ-yi Râşidîn namıyla maruf devlet başkanlarının dördüncüsü ve nihayetinde sonuncusu –Hz. Hasan'ın kısa halifeliğini ve akabinde Muaviye'ye olan bey'atını bir kenara bıraktığımızda– olan Hz. Ali (600-661)'nin, İslâmiyet Tarihi çerçevesindeki ehemmiyeti ziyadesiyle yüksektir. Bu nedenle, mezkûr kitabımızın tanıtımına geçmeden evvel onun şahsına dair resmî verileri kısaca sunmak, çalışmamızı zenginleştirip daha da anlaşılabilir kılacaktır. Hz. Muhammed'in amcası konumunda bulunan Ebu Talip'in çocuğu Hz. Ali, haliyle Peygamber ile akrabaydı ve babasının iktisadi sıkıntıları hasebiyle de ufak yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in yanında, onun gözetimiyle yetişti. Mekke'den Medine'ye gerçekleştirilen göçün ardından, ev sahipleri (Ensar) ile muhacirlerin (Göçer) sıcak bir ilişki yeşertebilmeleri açısından Peygamber tarafından geliştirilen kardeşlik uygulamasının ilk örneği Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasında kardeşlik tesis edilerek verildi. Peygamber göçün ikinci senesinde kızını, Hz. Fâtıma'yı, yeğenine yani Hz. Ali'ye verdi. Halife Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliğinden doğan Hasan ile Hüseyin, onun soyunun yegâne devam ettiricisi oldular. Hz. Ali pek çok gazvede (Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Huneyn) cengâverane kahramanlıklar gösterdi. Kendinden önceki Hulefâ-yi Râşidîn'in; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın saltanatlarında namuhalif tavrıyla yaşamına devam etti. Halifeliği vaktinde (656-661) İslâm dünyası, çeşitli odakların (Muâviye I., Amr b.

* Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya.
ufukalikaftanli@outlook.com.tr | 0000-0001-5872-8254

Âs, Hz. Âişe, Talha-Zübeyr, Haricîler) sosyo-politik ve ekonomik amaçları neticesinde birtakım karışıklıklara maruz kaldı. Hz. Ali, miladî 661 senesinde, Abdurrahman b. Mülcem nam bir Haricî tarafından suikasta uğrayarak yaşamını kaybetmiştir.

Nitekim öyküsü yüzyıllara uzanan bir hayatın, tarih patikasında dümdüz ilerleyerek hiçbir değişikliğe yahud deformasyona uğramaması gibi bir durumun bizzat tabiatın kanunlarına aykırı olduğunu belirtmek gerekir. Hz Ali; Arabistan coğrafyasında doğmuş, aşiretçi anlayış ile yetişmiş, çöl paganizminin yaygınlığına karşı çıkarak yeni bir din kurmuş Hz. Muhammed'e küçüklüğünden itibaren yoldaş/destekçi olmuş ve onun kurduğu teşkilatı tüm inancıyla savunarak bu uğurda da suikasta kurban gitmiştir. Mamafih tarihin rüzgârı Arap illerinden Türk sahalarına estiği vakit ona dair resmî-Ortodoks bilgiler; İran-Hind mistisizminin, bilhassa MS XII ve MS XIII. yüzyıllarda yaygınlaşan tasavvufi tarikatların, iptidai menkabevî Türkmen öykücülüğünün heterodoks süzgecinden geçerek bambaşka biçimlere bürünmüştür.

Tanıtımını yapacağımız *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)* adındaki yapıtımızda bu ahval ve şartları göz önünde bulundurmuş bir doktora tezi olup, Kamile Ünlüsoy tarafından telif edilmiştir. 2015 yılında kitap halinde basılmış eserimizin Akademi serüvenine de değinmek istiyoruz: 25.11.2011 tarihinde, Süleyman Demirel Üniversitesi'nde, Sosyal Bilimler Enstitüsü - Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda: "*Tarihî Şahsiyeti ve Anadolu İnanç Kültüründeki Tasavvuruyla Hz. Ali (XIII-XVI. Yüzyıllar)*" başlığıyla; Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Prof. Dr. M. Saffet Sarıkaya, Prof. Dr. Musa Kaçar, Prof. Dr. M. Necmettin Bardakçı, Doç. Dr. –şu an Prof. Dr.- Ramazan Uçar huzurunda savunulmuş ve tez oybirliği ile kabul edilmiştir. Adı geçen kitabımız klasik mahiyette *İçindekiler* (V-VII), *Önsöz* (IX-XI), *Kısaltmalar* (XII-XIV), *Giriş* (1-20) şeklinde başlangıç yapılarını ihtiva etmektedir.

Eserin *Önsöz* (IX-XI) nısfında; yazar ortaya çıkan dinlerin ardından, gelecek yüzyıllarda tesis edilen o inançlara mensup olduğunu iddia eden çeşitli tarikatların, grupların veya kişiliklerin dini algılama biçimlerinde birtakım farklılaşmalar vuku bulacağını ve bunun da tarihi süreç içerisinde kalıplaşarak yeni algılar yaratacağını belirtmiştir. Aynı zamanda, her ne kadar namı geçen toplum ögelerinin başka başka karışımlar/farklılaşmalar üretseler dahi yine de bu değişikliklerinin yarattığı birliğin kökenlerini, dinin ilk kaynağına bağlamaya çalışacaklarını söylemiştir. Bu savını örneklendirmek içinse Hz. Muhammed ile onun çevresindeki

sahabeleri göstermiş ve Hz. Ali'nin bahsini açmıştır. Sünnî İslâm atmosferi bir kenara bırakıldığında; Şiî gelenekte (İsmâiliyye, İmâmiyye, Zeydiyye v.d.) şahsına verilen olağanüstü özelliklerin, payelerin ihtivasından pencereyi aralayarak, Asya steplerinden İran'a ve devamında Anadolu'ya boylar halinde ulaşan Türk taifelerin bu destansı anlatıları çeşitli koşullarda benimsemelerini aktarmıştır. Hz. Ali'nin kişiliğine dair sorulması gereken birtakım ilmi meselelerden dem vurarak, XIII. ve XVI. yüzyıllar boyunca Anadolu'da faaliyetler yürütmüş çeşitli tarikatların-tasavvufi ekollerin (Kâdirîler, Halvetîler, Kızılbaşlar, Bayrâmiler, Ekberîler v.d.), halk edebiyatının ortaya koyduğu kitabî verilerin değerlendirilmesinin gerektiğini ortaya sürmüştür. Tezin yazılma sürecinde şahsına verilen destekler için birtakım hocalara teşekkür edilerek nısfın içeriği sonlandırılmıştır. *Kısaltmalar* (XII-XIV) nısfında, toplamda çoğunluğu dergi ve kurum adı olan kırk altı unsurun kısaltılma biçimi verilmiştir.

Giriş (1-20) nısfında; araştırmanın amacını, yöntemini ve ulaşacağı hudutları sunabilmek için üç alt başlık oluşturulmuştur. Bunlar; *I. Araştırmanın Önemi ve Sınırları* (1-2), *II. Araştırmanın Metodu* (3-4), *III. Araştırmanın Kaynakları* (4-20) halindedir.

I. Araştırmanın Önemi ve Sınırları (1-2) alt başlığında yazar; Hz. Ali'nin hayatının bütün olarak her devirde önemli konumda bulunduğunu ve özellikle miladî VIII. yüzyıl ile birlikte ona atfedilen insanüstü Şiî temayüllerin, dahi kitapların, Alevî kültürde aksederek Sünnî çevreyle aralarında Hz. Ali bağlamında farklılık meydana getirdiğini yazmıştır. Bu tezine karşılıkta Alevî-Kızılbaş literatürünün terennüm ettiği Hz. Ali'nin teşkilini göstermiştir. Ardından çalışmanın MS XIII. ile MS XVI. yüzyıllar (1200'lü-1500'lü seneler) arasında işleneceğini ve bunun sebebinin, konuyla ilgili toplanacak malzemelerin miktarının bir hayli fazla olduğunu belirterek böylece de sınırlandırmaya gitmiştir. Mezkûr devirlerin Osmanlı'nın merkezi erk haline geldiği ve ayrıca Türkmen Alevî-Kızılbaş zümrelerin, Sünni tarikat kuruluşlarının külliyatlarını kaleme alarak Anadolu'nun dört bir yanına yaydığı zamanlardır. Yani işlenmesi son derece mantıki veriler bütününün vücuda getirildiği asırlardır.

II. Araştırmanın Metodu (3-4) alt başlığında yazar; İslam Mezhepleri Tarihi bağlamında bir eserin bilimsel dille ortaya çıkarılabilmesi için bazı özelliklere sahip olması lüzumuna değinmiştir. Sözü geçen normların ilki bir düşüncenin, yaygınlaşmış fikrin, tarikatlaşmış inanç teşekküllerinin yaşamlarını sürdürdüğü de-

virdeki koşullarla incelenmesini şart koşmaktadır. Bu babda tetkik edilecek verilerin gerek müellifi ve gerek dönem şeraiti neticesi itibarıyla ele alınması mühimdir. Yazar, "kişiler üzerinde yoğunlaşma" tarzında açıkladığı ikinci yöntemiyle, yukarıda belirttiğimiz devirdeki birtakım isimleri (Şah İsmâil, Hacı Bektaş Velî, Fuzûlî, Nesîmî v.d.) odak alarak mefhumları anlatma gayesi gütmüştür.

III. Araştırmanın Kaynakları (4-20) alt başlığında, tetkikat aralığı kısıtlanmış halde bile hayli eser izlenmektedir ki, bu durum seçilen olgusal meselenin ne denli debdebeli vaziyette olduğunu zihinlere aksettirmektedir. Yazarımız, Hz. Ali'nin konumunun müspet yansımasını keşfedebilme arzusuyla yararlanacağı kitaplardan ilk başta tarihi kişiliğinin yer aldığı ana –Sünni/Şia- kaynakların künyesini vermiştir (İbn Hişam, Taberi, İbn Kesir, Yakubi, Meclisi v.d.). Buna binaen mezhepsel Şii farklılaşmalar yolunda İmâmiyye, Zeydiyye, İsmâiliyye ile Sünni perspektife haiz Maturudi, Hanefi vs. gibi mecraların Hz. Ali kabullerini de esas yazılı kaynaklara dayandırdığı görülmektedir. Ardından, MS XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu mevkiinde yayılarak mürid celp eden tasavvufi kuruluşların; Yesevi, Ekberi (İbnü'l-Arabi v.d.), Ahi (Fütüvvetnameler), Bektaşi (dervişlerin *menakıpname*leri-*velayetname*leri, *Erkanname*ler), Safevi-Kızılbaş (*Buyruk*lar), Mevlevi (Celaleddin Rumi, Ulu Arif Çelebi v.d.), Kadiri (Abdulkadir el-Geylani v.d.), Halveti (Şemseddin Sivasi v.d.), Bayrami gibi büyük grupların mensur/manzum yapıtlarının kullanılacağı belirtilmiştir. Şanı geçen kapsamların yanında Fuzûlî, Yemînî, Seyyid Hüseyin Gaybî, Erzurumlu Mustafa Darîr (Siyer-i Nebî), Eşrefoğlu Rûmî (Tarikatname) gibi tekil hususta ehemmiyet arz eden şahısların eserlerinin de künyeleri okuyucuya sunulmaktadır. Hz. Ali'nin tarihi kişiliğinin, tasavvufi ekollerin kayıtlarında geçen ahvalinin dışında kuşkusuz daha farklı bir yorumlama saliki bulunmaktadır ki, bunun adı: Anadolu halk edebiyatıdır. Biz gerçekten de muazzam ilginç ve düşündürücü söylenceleri doğrudan bu kaynakta -Anadolu halk edebiyatı- bulabiliyoruz. Yazarımız kitabın gayesi çerçevesinde, Halife Ali'nin türlü kahramanlıklarının, din ve şeriat uğruna gerçekleştirdiği maceralarının destansı bir üslupla anlatıldığı çok sayıdaki *Cenknamelere* başvurmaktadır. Müellifimiz ana mecraların dışında faydalandığı modern tarihçilerin araştırmalarının ve tezlerinin bilgilerini de vererek, alt başlıktaki bahsi kapatmıştır.

İçindekiler (V-VII) nısfında ayrıntılı şekilde gösterildiği üzere kitabımız, *Birinci Bölüm* (21-110), *İkinci Bölüm* (111-232), *Üçüncü Bölüm* (233-304) ana parçalarından mürekkeptir.

Giriş (1-20)'den sonra karşılaştığımız *Birinci Bölüm* (21-110), *Tarihî Gelenekte*

Hz. Ali (21) ana başlığına sahip olup *Hz. Ali'nin Tarihsel Kişiliği* (21-46) ve *Mezhebî Hz. Ali Tasavvurları* (46-110) olarak iki ayrı alt başlığa sahiptir. *Hz. Ali'nin Tarihsel Kişiliği* (21-46) alt başlığıysa iki parçaya ayrılmıştır. Bunlardan ilki olan *Hz. Peygamber Döneminde Hz. Ali* (21-31) nısfında Ünlüsoy; Hz. Ali'nin soyunu, doğumunu, künye ile lakaplarını, Müslümanlığı seçmesini, Hz. Muhammed ile dini ilişkilerini, Hz. Fatıma ile evliliğini, savaşlardaki gözü pekliğini, siyasi/sosyal faaliyetlerini dönemin ana kaynaklarına sadık kalarak aktarmıştır. İkinci parça olan *Hz. Peygamber'in Vefatından Sonra Hz. Ali* (31-46) nısfındaysa; Hz. Ali'nin Peygamberin cenazesiyle meşguliyetini, Halife seçimlerindeki tavrını, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer hükümdarlığı vaktindeki davranışlarını, Hz. Osman devrinin bilhassa son altı yıllık yönetiminde vuku bulan türlü sıkıntılara karşı tutumunu, kendi yönetimi devrinde Muaviye, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr, Harici vs. kişi ve gruplarla iç çekişmelerini, suikasta uğramasını, fiziki-ruhi özelliklerini ve kaleme aldığı evrakı aynı şekilde sunmuştur. *Mezhebî Hz. Ali Tasavvurları* (46-110) alt başlığı, üç parçaya bölünmüştür ki bunlar: *Şia* (49-95), *Nusayrilik* (95-98), *Ehli Sünnet* (99-109) teşekkülündedir. Ünlüsoy, parçaların beyanına dâhil olmadan evvel mevcut alt başlığı aydınlatmıştır. Buna göre Peygamberin vefatı sonrasında tevellüd bulan mezheplerin; sosyolojik, siyasi ve psikolojik farklı sebepler, yaklaşımlar, yorumlar hasebiyle doğduğu anlatılmış ve ilk Şia farklılaşmaları Ezarika, Mürcie, İbadiyye açıklanmıştır. Kitabın konusunun Anadolu içinde geçeceği için sadece orayı etkileyen Şii, Nusayri, Sünni yönelimlerin aktarılacağını belirtmiştir.

Parçalarımızdan ilki olan *Şia* (49-95) beş nısfa bölünmüştür: *Zeydiyye* (49-55*), Şiî Nitelikli Gulat Fırkalar* (55-62), *İsmâiliyye/Batıniyye* (62-67), *İmâmiyye/İsnaaşeriyye* (68-87), *Şiî Fırkaların Hz. Ali Hakkındaki Akli ve Nassi Temellendirmeleri* (87-95). *Şia* (49-95) alt parçasının beş temel noktasına gelinmeden evvel kısaca Şia tanımının beyanı sunulmuştur. Buna göre; Hz. Ali, Hz. Muhammed'den sonra kesinlik ve tayin ile halifeliğe geçmiştir. İmamlıksa kıyamet anına değin onun Fatıma'dan gelen soyu ile devam edecektir. *Zeydiyye* (49-55) nısfında; MS VIII. yüzyılda Zeyd b. Ali b. Hüseyin ile oğlu Yahya b. Zeyd şahıslarınca geliştirilen bir Şii ekol olduğu ve MS IX. yüzyılda Kasım b. İbrahim er-Ressi, MS X. yüzyıldaysa Yahya b. Hüseyin gibi din âlimleri tarafından geliştirildiği anlatılmıştır. Bu vecihle, Zeydiyye ekolünün Hz. Ali'nin üstünde bulundurduğu özelliklerle Hz. Muhammed'den sonra imamet makamına geçmesi gerektiğini öne sürdükleri aktarılmıştır. *Şii Nitelikli Gulat Fırkalar* (55-62) nısfında; Halife Ali'nin Muhammed İbnü'l-Hanefiyye adlı oğlu ile onun oğlu Ebu Haşim'in ölümünden sonra, MS VIII. yüzyılda geliştirilen Keysaniyye/Muhtariye akımlarından bahsedilmiştir. Dinde

"çok aşırıya çıkma" anlamındaki gulat adı, Keysaniyye/Muhtariye öncülüğünde zuhur eden Beyaniyye, Harbiyye, Cehahiyye, Muğiriyye, Albaiyye ve Şuraiyye gibi mezheplerdeki Hz. Ali'nin namındaki imamlık davasını kendi fertlerine aktarma (hulul) amacının da ihtivaları beyan edilmiştir. Hz. Ali'nin şahsına getirilen birtakım olağanüstü eklemelerin vaziyetini tektik etmenin fazlasıyla önemli olduğunu düşünmekteyiz. *İsmâiliyye/Batıniyye* (62-67) nısfında; Hz. Ali ile oğullarının imamlığının Ca'fer es Sadık'a kadar ulaştığını ve ardından adı geçeninin büyük çocuğu İsmail b. Ca'fer'e gelerek onun da soyundan evladın devralmasıyla imametin devam ettiği açıklanmıştır. Yazarımız kaynaklarda Karmatiyye, Zenadika, Babekiyye gibi nitelendirilmelerle yer alan bu mezhebin ilk üç halifenin Hz. Ali'nin halifelik hakkını çaldıklarını düşündüklerini belirtmiş ve Hz. Ali'nin ilahi ile maddi yapısı hasebiyle Hz. Muhammed'den sonra başa gelecek kişinin o olması gerektiğine inandıklarını sunmuştur. Bununla beraber; İsmâiliyye/Batıniyye anlayışının Hz. Ali babında efkârı, zahir/batın (açık/gizli) çeşitli tasavvurları Ünlüsoy tarafından incelenmiştir.

İmâmiyye/İsnaaşeriyye (68-87) nısfında; imamet dizininin Peygamber Muhammed'den sonra Hz. Ali'ye ve devamında da onun soyundan gelen on bir kişiye aktarıldığının kabul edildiği yazılmış, mezkûr inanç salikinin imamet mahiyetine ait görüşleri, Hz. Ali algısı (bilgeliği, kahramanlığı, mucizeleri), teorisyen âlimleri, evvel üç halifeye yaklaşımları noktasında tafsilatlı/yetkin malumatlar verilmiştir. Ayrıca Şii yargıların, kabullerin ve türlü uygulama ile geleneklerin pratik tavra yansıması için bilhassa MS X – MS XI. yüzyıllarda Şii önde gelenlerin, Büveyhi Devleti'nin çabaları bahsedilmiş ve halkın ritüellerinden örnekler nakledilmiştir. *Şia* (49-95) parçamızın *Şii Fırkaların Hz. Ali Hakkındaki Akli ve Nassi Temellendirmeleri* (87-95) adlı son nısfında müellifimiz; Şia taifesinin Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'nin en önde olan kişi kimliğiyle hulefanın başına gelmesinin düşünce birliğiyle savunulduğunu ve bunun için çeşitli temellendirmelere, delillere başvurduklarını esaslı mecralara mesnet ederek betimlemiştir.

Mezhebî Hz. Ali Tasavvurları (46-110) alt başlığının ikinci parçası *Nusayrîlik* (95-98)'te; MS IX. yüzyılın sonlarına doğru Muhammed b. Nusayr en-Nemiri önderliğinde temerküz bulan Nusayriliğin, İsmâiliyye/Batıniyye fırkasından koptuğu açıklanmış, hulul kapsamını yorumlamaları, Hz. Ali ve içinde kabul edildiği üçleme, Hz. Ali'nin Nusayri alt dalları Kilazi-Şimali taraftarlarınca efsanevi özelliklere sokulması, nur-ışık anlayışı problemleri tasvir edilmiştir. Üçüncü parçamız olan *Ehli Sünnet* (99-109)'te; Şii geleneğin dışında MS VIII. yüzyıl dâhilinde gelişim göstermiş gerek fıkhi gerekse de kelami ekollerin Hz. Ali'nin kişiliği üzerindeki

yargılarının boyutu, halife sıralamasındaki kararları, MS X – MS XI. yüzyıllarla birlikte vaki olan sistemleşmeleri, inşa ettikleri inanç metinleri, İslâm historiyografisine getirdikleri şemalar: İbn Sa'd, İbn Hacer, Ebu Hanife, eş-Şafii, Ahmed b. Hanbel, el-Buhari, el-Müslim, en-Nesai, el-Eş'ari, el-Maturudi, en-Nesefi ve es-Sabuni nam çeşitli bilginlerin asarına başvurularak irdelenmiştir.

Birinci Bölüm (21-110)'ün devamında kaim *İkinci Bölüm* (111-232), *Tasavvufî Kültürde Hz. Ali Tasavvurları (VII/XIII.-X/XVI. yüzyıl)* (111) ana başlığına musahip vaziyetle, *VII./XIII. yüzyıla Kadar İlk Dönem Tasavvuf Kaynaklarında Hz. Ali* (111-136) ile *VII./XIII.-X./XVI. yüzyılda Anadolu'da Görülen Tasavvufî Zümrelerde Hz. Ali* (136-232) şeklinde iki alt başlığa ayrılmıştır. Müdekkikimiz alt başlıkların sunumuna başlamadan önce kısaca tasavvuf olgusuna dokunarak, Türkler kapsamında yayılan dini akımların tasavvur ettiği Hz. Ali'nin konumunun tetkik edileceğini belirtmiştir. *VII./XIII. yüzyıla Kadar İlk Dönem Tasavvuf Kaynaklarında Hz. Ali* (111-136) nısfında Ünlüsoy; Hz. Ali'nin nuru (Nûr-ı Muhammedî), velayeti, kerameti, tasavvuf ekollerindeki pirliği ve silsilelerdeki yeri, ona yakıştırılan unvanları, fazileti (melamet-fütüvvet), batın/saklı-zahiri ilmi derinliği, zahidane hayatı biçimindeki mefhumları: et-Tüsteri, Hallac-ı Mansur, et-Tirmizi, es-Sülemi, Feridüddin Attar, es-Serrac, el-Kelabazi, el-Hucviri, İbnü'n-Nedim, Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sadık Vicdani, Ahmed b. Mahmud Hazini, Ebu Nu'aym ve el-Gazzali gibi büyük çoğunluğu tasavvuf babında klasikleşmiş eserlerin yazarlarından faide sağlayarak Sünni/Şii platformlarda aşikâr etmeye çabalamıştır. *VII./XIII.-X./XVI. yüzyılda Anadolu'da Görülen Tasavvufî Zümrelerde Hz. Ali* (136-232) alt başlığı, dokuz parçaya taksim olunmuştur: *Ekberîlik* (137-144), *Ahîlik* (144-157), *Bektâşîlik* (158-175), *Safevîlik-Kızılbaşlık* (175-195), *Kâdirîlik* (195-202), *Mevlevîlik* (202-211), *Halvetîlik* (211-217), *Bayramîlik* (218-225), *Diğer Tarikatlar* (226-232).

Dokuz nısfın açıklanması öncesinde; yazarımız Türkmen kabilelerinin İslâmî yaşayış dairesine hangi koşullarda, nerede ve nasıl girdiklerine dair kısa bir mukaddime ile başlamaktadır. Sayın Ünlüsoy burada bizzat kendisi ile Prof. Dr. M. Saffet Sarıkaya tarafından yazılan makaleden atıf yapmıştır. Türk gruplarının Hz. Ali ve çevresine olan saygı-sevgi bağının iki kaynağının bulunduğunu söylemişlerdir. Onlarında birincisinin Hz. Hüseyin soyundan Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya'nın Emevîlerce öldürülmesi, ikincisinin de Muhammed İbnü'l-Hanefiyye önderliğinde ilk defa vuku bulan ve Emevîleri inkıraza sürükleyen Abbasi İnkılâbı'nın muzaffer komutanı Ebu Müslim el-Horasani ile yükselen Şii-Keysani hareketidir. Sözü geçen malumatımızın devamında İslâmî vaktin ilk Türk-Müslüman edebi

ürünlerinden Kutadgu Bilig'deki Hz. Ali vurgusundan ve Anadolu'yu aşamalı şekilde yurt haline getiren Malazgirt ile Miryokefalon harplerinden söz edilerek bahsi kapatılmıştır.

Ekberîlik (137-144) nısfı; mevcut tarikatın-tasavvufî okulun kurucu lideri İbnü'l Arabi (ö. 1240)'nin Anadolu topraklarına göç ederek fikirlerini yayması hususu ile başlamıştır. Hz. Ali'nin vahdet-i vücut görüşündeki anlamı-yeri, ricaü'l-gayb zikrindeki hali ve bu babda Sadreddin Konevi (ö. 1273) ile Davud el-Kayseri (ö. 1350)'nin fikirleri, hilafet sıralamasının durumu, Halife Ali'nin batıni ilimlerdeki derecesinin ahvali ile ona binaen adı geçen sufilerin (Abdürrazzak el-Kaşani'yi de zikredelim) konu huzurundaki görüşleri, Hz. Ali'nin dervişane-zühdi tarzı biçimindeki meselelerin tetkikatıyla son bulmuştur. *Ahîlik* (144-157) nısfında; kadim Türk, Arap ve İran kahramanlığının-cengâverliğinin İslâm evreni ile diyalektik bir bağ tesis ederek aynı potada erimesinden teşekkül bulan Ahîliğin tarik içi inanç evrakı olan *Fütüvvetnameler* eşliğiyle Hz. Ali'nin fütüvvet naklindeki-silsilesindeki durumu (Burgazi, ö. MS XIII. yüzyıl – Nasıri, ö. MS XIV. yüzyılın başı – Seyyid Hüseyin, ö. 1481; müelliflerine istinaden.), halifelerin sıralaması, libas ve ayinlerde Hz. Ali tesiri, tuzlu su içme geleneği, alındaki saçın kesilmesi âdeti, kuşak bağlama ritüeli, tevelli-teberri uygulaması, Hz. Ali'nin fetalığı (yiğitlik-delikanlılık) ve ilmi ululuğu zikri yukarıda yer alan kişiler tarafından "Sûfîlik kabullerince" anlatılmıştır. Ünlüsoy, Ahîlik yolunun MS XVI. yüzyıldaki evrimini (Sünni baskın algıdan Şiiliğe doğru kayma) özellikle de er-Razavi'yi (Safevî ve Bektâşî dominantlığıyla) konu ederek neticelendirme girişiminde bulunmuştur.

Bektâşîlik (158-175) nısfında; Yesevî ekolünden (Bu malumatın doğruluğu kritiktir. Fakat kitapta değinilmemiştir) kopup farklı bir yapının temellerini atan Hacı Bektâş Velî (ö. 1271) ile onun teşkil ettiği Sûfî dergâhını (Bektâşîliği) kurumsallaştıran Balım Sultan (ö. 1516?)'dan söz açılmış, MS XV. yüzyılda rûfî hareketinden ve MS XVI. yüzyılda Safevî İmparatorluğu'nun Kızılbaş-Alevî propagandasından etkilenildiğinden bahsedilmiştir. Araştırmacımız, tarihyazımı klasmanında halen çeşitli terminolojik anlaşmazlıklar, farklı yaklaşımlar var olduğunu belirtmiş ve Hacı Bektâş Velî haleflerinden Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba, Kaygusuz Abdal (Kimliklerine ve hangi gelenekte yer aldıklarını mahiyetinin açık bulunmamasına rağmen.) gibi mezkûr *baba* ile *abdal*ların *Menakıpname*lerinden ve bu kültürde incelenebilecek edebi insanlardan faydanılacağını söylemiştir. Bu hususta; Hz Ali ile Ehl-i Beyt'e hissedilen muhabbet, yaratılış nazariyatı, Bektâşîlerin nur-ışık ve vahdet-i vücut görgüleri, Hz. Ali'nin velîlik makamı, vela-

yeti, Kur'anî ilmi, pîrliği, rehberliği irdelenmiştir. Tarikatın sembol ve kıyafetlerinin Hz. Ali ile ilgisi çözümlenmiştir.

Safevîlik-Kızılbaşlık (175-195) nısfında, ilkin "Kızılbaşlık" teriminin tanımı sunularak, Safevî İmparatorluğu'nun başlangıçta sade bir Sünni tasavvuf tekkesi halindeyken Şiî temayüllere geçişi işlenmiştir. Kızılbaşlığı vücuda getiren birtakım unsurun beyanından sonra Seyyid Hüseyin (ö. MS XV. yüzyılın ikinci yarısı), Nesîmi (ö. 1432), Şah İsmâil (ö. 1524), Pir Sultan Abdal (ö. MS XVI. yüzyıl), Kul Himmet (ö. MS XVII. yüzyılın ilk yarısı?), Fuzûlî (ö. 1556) ve Yemînî gibi Alevî yazınının önde gelen edebiyatçılarına nispetle; Hz. Ali'nin Nûr-ı Muhammedî mefhumundaki arzı, Muhammed-Ali birlikteliği, Hak-Muhammed-Ali üçlemesi, Hz. Ali'nin sonsuz vasıflı saklı bilgisi lafz edilmiştir. Nitekim Hz. Ali'nin fazileti *Buyruk* metinlerinde geçmektedir ki yazarımız buraya da atıfta bulunmuştur. Tevellî-teberrî dışavurumları, Hz. Âdem'e kadar geri çekilip Hz. Ali'ye dayandırılan silsileyle tarikatın köken-biçimini inşa etme, Kırklar Kültü, Hz. Ali'nin hilafet-imamet hakkındaki kesin önceliği, *Buyruk*ların temellendirdiği ayin, kıyafet ve sembollerde Hz. Ali'nin varlığı, musâhiplik, tarik çalma geleneği tasvir edilerek aktarılmıştır. *Kâdirîlik* (195-202) nısfında, okulun kurucusu Abdülkâdir el-Geylânî (ö. 1166-67)'den söz açılmıştır. Daha sonra tarikatı Anadolu'ya ulaştıran Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469)'nin sınırlı alana kapanmış faaliyetlerinden dem vurulmuş ve ekolün inanç metinleri açısından zengin olmadığı vurgulanmıştır. Efkâr tetkiki babında Abdülkâdir el-Geylânî'nin nûr-ışık, yaratılış verileri aktarılmıştır. Hemen ardından, Eşrefoğlu Rûmî esas alınarak türlü menkabe niteliği taşıyan rivayetler, lahmuke lahmî hadisesi, Hz. Ali'nin fazileti, halifelere alınacak tavır, tevellî-teberrî, Hz. Ali'nin kutbu'l-aktap ("kutupların kutbu" manasında) derecesi, zikrin kökeni sunulmuştur.

Mevlevîlik (202-211) nısfına, Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 1273)'nin Anadolu'ya intikali ve dinî manzumesini kitlelere aktarması verisiyle başlanmıştır. Sonrasında, Mevlânâ'ya nispet edilen Na't-ı Alî'ye mesnet biçimde, onun Hz. Ali'yi yücelten pasajı sunulmuştur. Ünlüsoy bu ahvale dair ilmî düşüncesini belirtip ardından çeşitli nur telakkilerini göstermiştir. Yazarımız; halifeliğin sıralaması, velayet mevzusu, Hz. Ali'nin; kahramanlığı, ahlâkî bünyesiyle ilmi, Mevlevîlerin tevellî-teberrî faaliyetine olan vaziyetleri hususlarına açıklık getirmiştir. Mevlevî dervişlerinden Sultan Veled (ö. 1312) ile Ulu Arif Çelebi (ö. 1320)'nin görüşleri muhtasaran verilmiş ve MS XVI. yüzyılda (Ünlüsoy'un bu cümlesinde "muhtemelen" ibaresi bulunmaktadır ki, biz de böyle kullanmanın doğruluğunun daha yüksek olduğunu düşünmekteyiz) Safevî etkisiyle On İki İmam namına manzumların

da yazıldığı (Örneğin Divâne Mehmed Çelebi [ö. 1546]) belirtilmiştir. *Halvetîlik* (211-217)'te; dergâhın/tarikatın Ömer el-Halvetî (ö. 1397-98) şahsınca Azerbaycan'da tesis edildiğini söyleyen araştırmacı, bu ekolün Anadolu'da şube açmasını sağlayan kişinin Amasyalı Pir İlyas olduğunu aktarmıştır. Tarikat hakkında çeşitli bilgiler sunum edildikten sonra; Erzincânî (ö. 1464), Dâvud el-Halvetî (ö. 1507), Nev'î (ö. 1599) ve Şemseddin Sivâsî nam vesairenin eserlerine başvurarak halifelerin dizilişi, fazilet kapsamındaki durumları, Hz. Ali'nin Halvetîler nezdindeki elkabı, ilmi, pirliği, Muhammed-Ali ortaklığı tetkike tabi tutulmuştur.

Bayramîlik (218-225) nısfında; Hacı Bayram Velî'nin teşkilatlandırdığı ekolün, Halvetî ve Nakşibendî diyalektiğiyle meydana getirildiği anlatılmıştır. Yazıcıoğlu Ahmed Bicân (ö. 1454)'ın aktardığı menkabeyle Nûr-ı Muhammedî'ye ışık tutulmuştur. Akşemseddin (ö. 1459) vasıtasıyla *Bayramî* "yaratılış nazariyesi" hikâye edilmiştir. Bununla beraber araştırmacı, ilk iki adla beraber Şeyhî (ö. 1431) ve Abdurrahman el-Askerî (ö. 1550)'deki söylemlerin bütüncül okumasını yaparak, dört halifenin de sırayla tarik çapında onurlandırıldığını göstermektedir. Hz. Ali'nin yukarıda bahsedilen birtakım ortak ögeleri, burada da incelenmiştir. *Diğer Tarikatlar* (226-232) isimli son başlığımız; üstte zikredilen ekollere nazaran daha dar bir yapı ve çerçeveye sahip olan: *Rifâîlik*, *Kübrevîlik* ve *Zeynîlik* okullarının Hz. Ali ile ilgili kabullerini ihtiva etmektedir. Nısfın son aşamasındaysa umumî tarikatların ilerleyen süreçle birlikte değerlendirilmesi yapılarak bir sonuca varılmıştır.

İkinci Bölüm (111-232)'ün sona ermesine takiben karşımıza çıkan *Üçüncü Bölüm* (233-304), *VII./XIII.-X./XVI. yy. Anadolu Halk Edebiyatında Menkıbevî Hz. Ali Tasavvurları* (233-236) ana başlığına sahiptir. Bölümümüz *Alperen/Gazi Hz. Ali Tasavvuru* (236-260) ve *Velî Hz. Ali Tasavvuru* (260-304) biçiminde iki farklı alt başlığa ayrılmıştır. Alt başlıkların sunumu yapılmadan evvel Ünlüsoy, ana başlığın beyanını vermiştir. Buna göre; yazarımız dinlerin ortaya çıkışının sonrasında çeşitli sosyo-politik, ekonomik vecibelere sahip halkların birtakım farklı yönlerle, gerçekdışı şeylere inanma durumunda olduklarını belirtmektedir. İslâm kavram ve tefekkür deryasında mezkûr ahvalin izlerine miladî IX. yüzyılda, velî makamına layık görülmüş-çıkartılmış Allah ile Hz. Muhammed takipçilerinin; kerametlerinde, hikmete nail cümlelerinde, faziletlerinde rastlandığı aktarılmıştır. Hz. Osman devrinde zuhur bulan menkabelerin özellikle Müslüman olan farklı halk çevrelerince yayılması ve onlarında kendi aklî öyküsel geleneklerine İslâmî bir cila vermeleriyle mitos değerine haiz anlatı verileri yaratılmıştır. Müdekkikimiz ta-

nımı geçen hal vesilesiyle, Türklerin İslâm'a aşamalı geçişlerine değinmiştir. Türkmen zümrelerinin Şamanizm ve Asya-İran dinleriyle beraberinde getirdikleri mitolojik anlatıların MS XIII. yüzyıl Anadolusu'nda yok olmadığından bahsetmiştir.

Menkabevî geleneğin etik-doğrucu veya yararcı temeline (Doğru veya yanlış olsun, tarihi gerçekliğe zıt hale gelsin veya gelmesin; herhangi bir İslâmî öykünün amacı dinleyicisine "doğru yolu" göstermek, ders vermekti.) dair yazılan satırlardan sonra, İslâm Anadolusu'nda (MS XIII. yüzyılla başlayan Türk devletleri devri) kuşkusuz en fazla öyküye-masala yahut bir başka deyişle efsanelere konu olan dinî odağı, Hz. Ali'yi işaret etmiştir. Ardından Hz. Ali'nin efsanevi-olağanüstü yaşamının, tarihî hayatının aleyhine yükselmesinin geçişinin izlenebileceği kaynakları saymıştır: *Hz. Ali Cenknâmeleri*, *Gazavatnâmeleri*, Erzurumlu Mustafa Darîr (ö. MS XV. yüzyılın başlarında)'in *Siyer-i Nebî* ile *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş Velî* isimli eserleri, Yemînî (ö. MS XVI. yüzyıl)'nin *Faziletnâme* manzumu, Fuzûlî (ö. 1556)'nin *Hadîkatü's-Sü'edâ* nam kitabı, Seyyid Hüseyin Gaybî (ö. MS XVI. yüzyıl)'nin *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'ı, Yazıcıoğlu Ahmed Bicân (ö. 1454)'ın *Muhammediye* adlı manzum eseri, Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469)'nin *Tarikatname* çalışması, Şemseddin Sivâsî (ö. 1597)'nin *Menâkıb-ı Çehâr Yâr-i Güzîn* külliyatı. Ek olarak; Yunus Emre, Bâkî, Nev'î, Şâhidî İbrahim Dede, Hayâlî, Hayretî, Ahmed-i Da'i ve Necâti Bey gibi Anadolu'nun önemli şairlerinin *divan*ları kullanılmıştır.

Alperen/Gazi Hz. Ali Tasavvuru (236-260) alt başlığında; Türklerin İslâm dinine girmelerinden evvelki *alplık* anlayışlarının ve alplık geleneğinin İslâm postunu kuşanmış boy ile gruplar nezdindeki hali olan gaziliğin Hz. Ali kapsamındaki durumları sunulmaktadır. Hz. Ali'nin MS XIII ve MS XVI. yüzyıllardaki Anadolu'nun yiğitlik ve cihada gönül vermiş savaşçılık imgeleminin en önemli tezahürü kabulü-gerçeği verisinden yola çıkan Ünlüsoy, Hz. Ali'nin yukarıda adı geçen kaynaklardaki *Tanrı aslanı*, *Haydar*, *Allah'ın arslanı*, *şah-ı merdân* gibi sıfatlarını keşfetmiştir. *Fütüvvetnameler*, *Dede Korkut Kitabı*, *Battal Gazi Destanı*, *Saltuk-Nâme* ve *Dânişmend-Nâme* eserlerinde Hz. Ali'ye yapılan atıflar irdelenmiştir. Hz. Ali hakkında neşredilmiş *Cenknâme*ler pek çoktur. Hazreti Ali'nin putperest krallarla, ejderha, cin, yılan ve dev şeklindeki ütopik-mitolojik canavarlarla dövüşüp onları saf dışı bırakarak, "din adına" cenk etmesi babında yaratılan *Hz. Ali Cenknâmeleri*: MS XIII – MS XVI. yüzyıl Türkmenlerinin halet-i ruhiyesin ilginç ve ziyadesiyle araştırılmaya değer bir serencamıdır. Araştırmacımız, bu amaç doğrultusunda Hz. Ali'nin olağanüstü gücünü, kılıcıyla ve bedeninin türlü uzuvlarıyla gerçekleştirdiği akıl almaz hareketleri, kulakları delen narası, göz alıcı heybeti,

ona her zaman yoldaşlık eden Düldül namlı atı ve Zülfikâr adlı kılıcı ile gece gündüz süren maceralarını ilmî hudutlar içerisinde çözümlemeye çalışmıştır.

Velî Hz. Ali Tasavvuru (260-304) alt başlığında; Türklerin kadim yaşamlarından getirdikleri dinî ata-ulu kişi kültü ile İslâm dairesinde yer alan velî motifinin kesiştiği yolda karşımıza çıkan en müessir insanlardan biri de Hz. Ali'dir. Müdekkik Ünlüsoy, Hz. Ali'nin bu yönünü yetkince ortaya koyabilmek için alt başlığı üç nısfa taksim eylemiştir: *Genel Velî Tipleriyle Benzerlik Arzeden Menkıbeler* (260-265), *Şiî Kaynaklardan Aktarılan Menkıbeler* (266-299), *Kaynağı Belli Olmayan Menkıbeler* (299-304). *Genel Velî Tipleriyle Benzerlik Arzeden Menkıbeler* (260-265) nısfında; genel anlamda İslâm büyüklerinin, uluhiyet atfedilmiş zatların kişiliğine yüklenen tayy-i mekân (az bir vakitte çok uzun ve zorlu bir yolun bitirilmesi) – bast-ı zaman (az zamanda çok işin gerçekleştirilmesi), canı olmayan nesneler ve hayvanat cinsiyle iletişim kurma, rüyayla mâlûm olma vs. teşekkülündeki hususlar konu olmuştur. Parça kendi içinde altı parçaya ayrılmıştır: *Tayy-i Mekân & Bast-ı Zaman* (261-262), *Suyun Üzerinden Geçmesi* (262), *Rüyayla Bilgi Sahibi Olması* (262-263), *Cansızlarla ve Ağaçlarla Konuşması* (263-264), *Kuyudaki Kovayı Eliyle Çıkarması* (264), *Hastalıkları İyileştirmesi* (264-265).

Şiî Kaynaklardan Aktarılan Menkıbeler (266-299) nısfında; Şia İslâm'ın yaygın kollarından biri olan İmâmiyye'nin önde gelen din insanlarının eserlerinden faydalanılmıştır. Bunlar; es-Saffâr adlı müellifin *Besâiru'd-Derecât* ismindeki eseri, el-Mes'ûdî isimli yazarın *İsbâtu'l-Vasiyye* telifi, eş-Şeyh el-Müfîd'in *el-İrşâd*'ı, es-Seyyid er-Râzî namlı düşünürün *Hasâisu'l-Eimme* adındaki araştırması, el-Fettâl'ın *Ravzatu'l-Vâizîn* tetkiki, Âlim el-Hillî'nin *Keşfu'l-Yakîn* adlı çalışması, Allâme el-Meclisî'nin *Bihâru'l-Envâr* telifâtıdır. Üstte yer işgal eden zikre şayan asarın, Anadolu'nun Türkçe yazın kütüphanesine ne şekilde bir tesiri olduğu bulunmaya çalışılmıştır. Nısfımız on altı parçaya ayrılmış olup, dizilişi: *Harikulâde Doğumu* (266-273), *Çocukluk Dönemi* (273-275), *Evliliği* (275-277), *Ölüleri Diriltmesi* (277-279), *Ateşte Yanmaması* (279-281), *Demiri Eritmesi* (281), *Bel Sapını Ejderhaya Dönüştürmesi* (281-282), *Güneşin Geri Çevrilmesi* (282-284), *Fırat Nehri'nin Suyunun Azaltılması* (284-285), *Su Kaynağını Bulması* (285-286), *Gaybî Bilgisi* (286-288), *Bedenini Hz. Peygamber'in Bedeniyle Birleştirmesi* (288-289), *Miraç* (289-293), *Yalancı Bir Kimseyi Kör Etmesi* (293-294), *Muhaliflerinin Musibete Uğraması* (294), *Hayatın Son Anları* (295-299)'ndan meydana gelmektedir.

Bunlarla birlikte araştırmacının kaynağını müspet nazarda bulamadığı Hz.

Ali'ye ait birtakım olağanüstü ögeler de mevcuttur. *Kaynağı Belli Olmayan Menkıbeler* (299-304) adındaki son nısfımızda yer alan menkabelerin türü bu haldedir: *Balığın Üzerinden Denizi Geçmesi* (299), *Namazın Bekletilmesi* (299- 300), *Cansız Bir Nesneyi Canlıya Dönüştürmesi* (300), *Kurumuş Ağacı Canlandırması* (301), *Cennetten Yiyecek Gelmesi* (301-302), *Bedeninin Bütün Evi Kaplaması* (302-304). *Bedeninin Bütün Evi Kaplaması* (302-304) parçasının sonunda Hz. Ali'nin velîlik mefhumu sonuç babında yorumlanarak *Üçüncü Bölüm* (233-304) bitirilmiştir. Genel hatlarla yukarıdaki sunumumuzda gösterdiğimiz şekle haiz kitap: *Sonuç* (305-310), *Kaynakça* (311-347), *Dizin* (349-354) bölümleriyle sonlandırılmıştır.

Velhasıl; *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII. – XVI. Yüzyıllar)* adındaki kitabımızın yazarı Sayın Kamile Ünlüsoy, Türkiye'de 20. yüzyılın son çeyreğine doğru daha da ilgi celp etmiş olan Alevîlik-Bektâşîlik tarihî sahasına yaptığı yetkin-interdisipliner ve alanında ilk en geniş –şu anki halde *son*– literatür taramasını ihtiva eden bu çalışmasıyla muazzam bir katkı sunmuştur. Akademisyen araştırmacımız, Hz. Ali'nin XIII ve XVI. yüzyıllar dâhilindeki Türk-İslâm Anadolusu'na yansımasının türlerini ulaşılabilecek en eski İslâmî ana kaynaklardan başlayarak Anadolu'nun Türkçe neşredilmiş edebî ürünleriyle karşılaştırıp keşfettiği sonuçları modern tetkiklerin bulgularıyla kuvvetlendirmiştir. Eser, günümüzde gerek Sünnî gerek Alevî inanç kesimlerince (ya da şöyle demeliyiz; *kendisini hangi ekole, dinî ritüeller yoluna bağladığı fark etmeksizin*) oldukça dar bir kutba konumlandırılan Hz. Ali'nin, realite tabanını göz önünde tutarak tarihî süreçte nasıl ve ne şekilde bir evrim ile gelişim izlediğini metodolojik tavırla göstermiştir. Bundan mütevellit tanıttığımız araştırma kitabı, Alevîlik-Bektâşîlik ve sair tarikatlar nezdinde sosyal araştırmalar yürüten kişiler, talebeler ve ilgili kimseler için başvurulması kesinlik arz eden kaynaklardan biridir.